

Wstęp

Działalność oficyn wydawniczych stanowi obszar badań wielu dyscyplin wiedzy. Podejmują je najczęściej historycy, bibliolodzy, bibliotekoznawcy i prasoznawcy. Sporadycznie bywają również przedmiotem zainteresowania badaczy dziejów wychowania. Zajmowanie się problematyką firm edytorskich przez przedstawicieli wielu nauk powoduje częste występowanie przypadków „krzyżowania”, „stykania”, a nawet częściowego „nakładania” się eksplorowanych obszarów, co wcale nie oznacza, że za każdym razem następuje odkrywanie tych instytucji i ich funkcjonowania na nowo. Każdy z uczonych reprezentujących różne dyscypliny koncentruje swoje poszukiwania na nieco innych aspektach. Dla historyków wychowania najistotniejsze są wszelkie kwestie mające wymiar oświatowy i edukacyjny. I choć ważne są pytania: Kim był wydawca? Jakie miał przygotowanie fachowe? W jakich warunkach prowadził swoją działalność? Jaki był profil programowy instytucji edytorskiej? Jakie były nakłady? Do kogo adresowano poszczególne publikacje? Na jakim terenie je rozprowadzano? – na które nie zawsze, z powodu braku materiałów źródłowych, można wyczerpująco odpowiedzieć, to niezależnie od nich, zwykle pierwszoplanową sprawą staje się oferta wydawnicza, której zawartość treściowa przesądza o decyzji prowadzenia kwerend i analiz.

Zamiarem redaktorów tej publikacji było zachęcenie badaczy z różnych środowisk akademickich w kraju do podjęcia poszukiwań historyczno-pedagogicznych zmierzających do ukazania dorobku działalności wydawniczej na rzecz rozwoju oświaty, edukacji i kultury. Mówiąc o działalności wydawniczej mamy na myśli nie tylko aktywność profesjonalnych firm edytorskich, ale również bardziej lub mniej znane redakcje periodyków, instytucje i stowarzyszenia społeczne, które miały swój udział w oddziaływaniach na czytelników.

Niniejsza książka jest kontynuacją problematyki, która podjęta została kilka lat wcześniej i zaowocowała ukazaniem się w 2014 r. dwóch publikacji pod wspólnym tytułem *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji*¹. Stanowi ona pierwszą z kolejnych dwóch monografii, w których zamieszczono opracowania dokumentujące udział poszczególnych ośrodków edytorskich w „oświecaniu” i szeroko pojmowanym wychowaniu społeczeństwa. Składają się

¹ *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź 2014; *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XX i w pierwszych latach XXI wieku*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź 2014.

na nią teksty dotyczące inicjatyw edytorskich podejmowanych na ziemiach polskich w XIX i pierwszych latach XX wieku. W kolejnej pozycji znajdują swoje miejsce wyniki badań obejmujących ofertę księgarską w XX i początkach XXI wieku².

Na oddawany do rąk czytelnika tom składa się 13 artykułów ujętych w trzech wyodrębnionych grupach tematycznych. Cześć pierwszą, poświęconą propagowaniu przez wydawnictwa wiedzy, kultury i wiadomości o otaczającym społecznym świecie, otwiera opracowanie Magdaleny Kwiatkowskiej, w którym przedstawiona została oferta oficyny Gebethnera i Wolfa w zakresie piśmiennictwa o charakterze edukacyjnym do roku 1914. Wspierało ono kształcenie młodzieży na poziomie szkolnictwa średniego i wyższego, szerzyło fachowe informacje wśród ludzi różnych zawodów, kierowało do inteligencji treści o najnowszych osiągnięciach naukowych. Inicjatywy na rzecz upowszechniania wiedzy podejmowane przez rzeszowskie drukarnie Jana Andrzeja Pelara i Edwarda Arvaya w okresie autonomii galicyjskiej nakreśliła Ewa Barnaś-Baran. Wskazała, że instytucje te koncentrowały się głównie na wydawaniu czasopism i innych druków, w których kierowano do czytelników wiadomości z zakresu prowadzenia gospodarstw domowych, higieny życia codziennego, skutków nadużywania alkoholu, a także na temat wydarzeń lokalnych i krajowych, aktywności organizacji i stowarzyszeń na rzecz dobra publicznego. Eleonora Sapia-Drewniak przypominała ważną rolę Bronisława Koraszewskiego, wydawcy „Gazety Opolskiej” w krzewieniu kultury polskiej na Śląsku pod koniec XIX i w początkach XX w. Autorka szczegółowo skupiła się na wątkach związanych z szerzeniem przez jego dziennik języka polskiego i oświaty, wyjaśnieniem problemów narodowościowych, budzeniem uczuć patriotycznych oraz popieraniem i wzmacnianiem religijności polskiej ludności regionu opolskiego. Z kolei wyniki dociekań Ewy Andrysiak nad „Kalendarzem na Szkołę Rzemiosł w Kaliszu”, ukazującym się w latach 1907–1911, jednoznacznie pokazują, że w wydawnictwie, które miało wspierać finansowo szkolnictwo zawodowe, oprócz zamieszczania utworów literackich, poruszano zagadnienia oświatowe, historyczne, etnograficzne, językowe i społeczne.

W części drugiej znalazły się artykuły ukazujące rodzaje propozycji wydawniczych kierowanych przez firmy edytorskie do dzieci, młodzieży i dorosłych. O dziełach Adama Mickiewicza drukowanych na ziemiach polskich pod zaborami, adresowanych do młodych odbiorców, pisze w swym opracowaniu Marta M. Kacprzak. Z przeprowadzonych badań jasno wynika, że podejmowano szereg przedsięwzięć zarówno w postaci oddzielnych, jak i seryjnych publikacji, mających na celu zapoznanie młodego pokolenia z twórczością narodowego wieszcza. Na przeciwnym biegunie literatury pięknej plasowano piśmiennictwo kramarskie i brukowe, zwane także tandetnym, odpustowym, straganiarskim, jarmarcznym, prymitywnym czy dla niewyrobionego czytelnika. W ten nurt pisarstwa wpisuje się „powieść sowizdrzalska”, której wydawców w Królestwie Polskim przełomu XIX i XX w. oraz walory edukacyjne uczyniła przedmiotem rozważań Aneta Bołdyrew. Jeszcze inna odmiana literatury znalazła się w obszarze zainteresowań Agnieszki

² *Oświatowe i edukacyjne aspekty działalności wydawniczej w XX i pierwszych latach XXI wieku*, red. I. Michalska i G. Michalski, Łódź 2016.

Wandel. Skoncentrowała się ona na francuskich książkach popularnonaukowych dla młodzieży, przetłumaczonych w latach 1863–1917 na język polski oraz na najpopularniejszych we Francji pracach, które znalazły się w ofercie polskich wydawnictw.

Niezależnie od edycji książkowych, materiału czytelniczego dzieciom i młodzieży dostarczały również czasopisma. Ich inicjatorom i założycielom poświęcone zostały dwa kolejne teksty. Renata Bednarz-Grzybek i Katarzyna Kabacińska-Łuczak zaprezentowały periodyki katolickie dla młodych odbiorców, ukazujące się na ziemiach polskich pod zaborami od zakończenia powstania styczniowego do wybuchu pierwszej wojny światowej. Dokonały ich podziału na wydawane przez Kościół katolicki oraz katolików świeckich. Natomiast Anna Mamulska zgłębiła problem XIX-wiecznych edytorów prasy dla dzieci z terenu Wielkopolski, odpowiadając na pytania: Kim byli wydawcy prasy dla dzieci? Jakie stawiali sobie cele? Jakie warunki towarzyszyły wydawaniu czasopism dla najmłodszych? Jakie były rezultaty działalności edytorskiej?

Ostatnia część książki przywołuje wydawnictwa powstałe z myślą o nauczycielu i szkole. Takimi były periodyki – „Reforma Szkolna” oraz „Hasło Nauczycielskie” i „Byt”. Na pierwszym z nich, ukazującym się w Krakowie w 1904 i 1913 r. dzięki wysiłkom redaktora Adama Szymańskiego i patronatowi Towarzystwa „Zreformowanie Wychowania i Nauczania” uwagę swoją skupili Ewa Danowska i Łukasz Romaniuk. Z przeprowadzonych dociekań wynika, że głównym celem pisma stało się zaznajamianie nauczycieli z nowymi osiągnięciami zachodniej pedagogiki oraz wzbudzanie potrzeby dokonywania zmian w edukacji szkolnej. Dwa następne tytuły, sygnowane przez Krajowe Ognisko Nauczycielskie we Lwowie, powstałe na początku XX w., zanalizowała Izabela Krasieńska. Z ustaleń Autorki wynika, że periodyki informowały środowisko o działalności tej organizacji, wspierały planowane projekty socjalne, donosiły o kursach dla kandydatów na nauczycieli oraz trudnym położeniu materialnym osób pracujących w ludowych szkołach wiejskich, popierały handel i drobny przemysł krajowy.

Istotną pomoc w funkcjonowaniu szkoły zawsze stanowiły wydawnictwa podręcznikowe. Artykuł Krzysztofa Walczaka pokazuje losy książki do nauczania historii pt. *Krótkie zebranie historii i geografii polskiej* Teodora Wagi, która pod zmienionym tytułem, udoskonalana na przestrzeni lat, doczekała się wielu wznowień dokonanych przez uznanych wydawców i drukarzy, służąc uczniom i nauczycielom w ostatnich dziesięciokach lat wieku XVIII i w pierwszej połowie XIX. Natomiast Artur Jazdon i Krystyna Jazdon odtworzyli dzieje konkursów wydawniczych na podręczniki i materiały przydatne w edukacji, które ogłaszano w XIX w. na terenie Poznania. Przeprowadzone przez Autorów studia ujawniły, że nie cieszyły się one zbyt wielką popularnością, a ich rezultaty nie zawsze były zgodne z oczekiwaniami inicjatorów.

Redaktorzy